

Búcsú

Guillaume Apollinaire – Vas István

A hangaféléknek 1350 faja él a földön, magából a hangából vagy erikából csak 450. A Révai-lexikon szerint Magyarországon Fiume környékén és az Alacsony-Tátrában tenyészik (Dúc – Etele, 1912), gyökeréből pipát faragnak.

Vagyis nem ismerjük. Nem tudjuk, csak sejtjük a szó mögöttes területeit. Nem tudjuk, de sejtjük, hogy francia neve, a *bruyère* másképp visszhangzik a francia emberben, mint a *hanga* a magyarban. Olyan lett nekünk, mint állatban a griff. Mesebeli, homályosan nosztalgikus, jelképes. Nagy helyzeti energiájú szó, nem béklyozza képzeletünket a tárgyi ismeret, nyirkos nyugati szelek sós párája áztatja Emily Brontëből, napéjegylenlőségi atlanti viharok tépik François Mauriacból, szerelem és halál időtlen idejének törékeny mozdulatlanságában áll előtünk, kecses kísértet, Guillaume Apollinaireből. A leghíresebb magyar Apollinaire-vers, a *Búcsú* legerősebb szava, hívó szava a hangaszál, megtartója, mint tollnak a cséve. És mit árthat már a képzeletünkben élő vékony, sudár, finoman elegáns virágszálnak, hogy „gyökeréből pipát faragnak”? Hogy életemben egyszer az Atlanti-óceán partjára jutva, „le akartam tépni egy hangaszálát” az irodalom fertőzetében, de hiába kockáztattam a hanyattesést is, nem tört le, nem jött ki a szívós, kemény, vastag, szőrös, durva növény. Apollinaire hangját talán nem ismeri a természetrajz, de teremtmény, és él.

Látszólag véletlenül lett maga a vers is olyan, amilyen – ha ugyan az ízlést a véletlen elemek közé soroljuk. Érdekes, hogy másmilyen volt első alakjában mind az eredeti vers, mind a végleges francia szövegből készült első fordítás. A *Búcsú* első változata az *Egyéb versek* kötet *A kulcs* című versének öt sora, abból vette ki Apollinaire külön versnek. *A kulcs* fordítója, Rónay György így fordította le ezt az öt sort, már alkalmazkodva Vas István előbb megjelent *Búcsújához*:

Letéptem ezt a hangaszálát
Órizd meg a szíved felett
Kulcsa kell csak a pillazárnak

Szívem fölött a hangaszálak
És várlak téged ne feledd

(J'ai cuelli ce brin de bruyère
Mets-le sur ton coeur pour longtemps
Il me faut la clef des paupières

J'ai mis sur mon coeur les bruyères
Et souviens-toi que je t'attends)

Így, külön, nem volt értelme a 3. sornak, Apollinaire mindjárt ki is cserélte, az új sorral a halállal árnyékkolt hosszú búcsúvers főmotívumához kapcsolva az immár önálló kis verset: Nous ne nous verrons plus sur terre – A földön többé sose látlak. A csupa búcsúzás, csupa véglegesség-hangulat, a halál és szerelem kedvelt apollinaire-i párosa (könnyű neki, a l'Amour la Mort – Szerelem Halál – itt is egymás mellett áll, lehet, hogy mi nem engednénk meg magunknak, de nem is tudnánk utánacsinalni), a nagyvevőjű dal sodorja, befogadja ezeket a sorokat, a „szíveseket” is. De külön? Apollinaire túl édesnek, az ő igazi borzongató édességét tönkretévőnek, banálisnak érezte a 2. és a 4. sort, és kicserélte. Itt látszólag ingoványos talajra tévedünk. Azt kell tapasztalunk, hogy a művészetben pusztán a jó elemek összege nem feltétlenül adja ki a jó egészet, többek között talán méretek, arányok is beleszólnak. A más méretű vershez, úgy látszik, nagyobb feszültség, sűrűség illet. Harmadszor tehát már szinte úgy jelent meg ez a vers, amilyennek ismerjük, de még maradt nyoma benne az eredeti párbeszédnek. Apollinaire ezt is megváltoztatta, már nem két személy beszél a versben, csak egy valakihez – ezzel mintegy eltávolodva. A *Szeszek* című kötetben végül az egyetlen lehetőségként érzékelt végleges alakjában jelent meg a vers, abban, amiből Vas István lefordította:

J'ai cuelli ce brin de bruyère
L'automne est morte souviens-t'en
Nous ne nous verrons plus sur terre
Odeur du temps brin de bruyère
Et souviens-toi que je t'attends

Letéptem ezt a hangaszálát
Már tudhatod az ősz halott
Ó idő szaga hangaszálak
E földön többé sose látlak
És várlak téged tudhatod

Kevés idegen versből lett magyar vers, de ebből lett. Vas István maga mondja el (az *Igen is, nem is* című tanulmánykötetében), hogy hogyan: először, mikor Radnóti Miklóssal az Apollinaire-kötetet csinálták, s ő magának választotta a *L'adieu*-t, meghátrált. Közös kötetük anélkül jelent meg. „Azért olykor a kényyszer is felér a kegyelemmel” – írja Vas István, mivel nem sokkal ezután egy Carco-regény fordítását bízta rá, amelyben sok versbetét volt. (Ki ne utálná a versbetétet? Fejetlen-farkatlan és jövőtlen, felhasználhatatlan fél-verseket kell remekelni.) Többek között a *Búcsú* is. Le kellett fordítani. Az 1. és 4. sor kényes rímelését – hogy alany- és tárgyeset helyett egyes számú tárgyat és többes számú alanyesetet rímeltetett össze – valóban nagyszerűen megoldotta, de a 2. és 5. sorral elégedetlen volt. „Nem elég, hogy az emlékezni igét... *tudni*-val helyettesítettem... a fény értelmetlen betoldás, a *várlak én* kibírhatatlan suta.” Az első változat ugyanis így hangzott:

Letéptem ezt a hangaszálát
Tudod meghalt az ősz a fény
E földön többé sose látlak
Ó idő szaga hangaszálak
És tudhatod, hogy várlak én

Nagyon igaza van Vas Istvánnak. Megjegyzni, hogy szerencsére eszébe jutott a *meghalt* helyett a *halott*, s így meglett a neki is tetsző változat.

Bizony, szürke minden elmélet, mert szívesen mondanám, hogy itt úgy van értelme, hogy az *ősz meghalt*, mert ez van magyarul, lehetséges az „*ősz halott*” is, de az mást jelent. Ez így is van. S hogy akad a fordításnak egyéb gyenge pontja is: a „*már tudhatod*” – vagy *már* nélkül – voltaképpen nemigen jelent semmit, az eredeti ilyesmi:

„jusson eszedbe, ne felejtöd el, emlékezz rá”. Mondanám, de nem mondom. Nemcsak azért, mert a lehetetlenségig nehéz a feladat, hanem azért se, mivel ez az öt sor gyönyörű magyar vers, úgy, ahogy van, és korántsem irracionális okokból: telitalálat-elemei (az első, a harmadik, a negyedik teljes sor) olyan uralkodó természetűek, hogy viszik magukkal az egészset, s az olvasó tudja, hogy ez a vers *így van*.

Van még egy magyar fordítása a *Búcsú*-nak, Jékely Zoltáné:

Letéptem ezt a hangaszálát
Az ősz meghalt emlékszel-e
A földön többet úgyse látlak
A hanga-szag idő szele –
De ne feledd el visszavárlak

Az ő fordításáról szinte szó szerint az ellenkezőjét kell mondanom, pedig mindenképpen úgy gondolnám, hogy kettejük közül Jékely állt sokkal közelebb Apollinaire halálos édességéhez. Gyönyörűek az elemei, mind természetes, épkezláb. Egyetlen rossz sora van, a 4. – az ugyan minden ízében rossz: értelmező, rímkényszeres, földhöz, azaz egy (hamis) értelemhez köti a lebegő sort – s még a 2. sor rím��ava, az „emlékszel-e”, amiről Jékely az 5. sor tanúsága szerint pontosan tudja, hogy nem jó, s ha még azt tekintjük, hogy egy rossz sorra rímel, nem értjük a szándékot, legfeljebb a feladat rendkívüliségét. De ezenkívül minden szép és jó, a 3. és 5. sor bravúros, a 2. sorba sikerült beépítenie az ép, megnyugtató „*az ősz meghalt*”-ot. Minél többször olvassa az ember ezt a fordítást, annál szebb lesz, és annál jobban bosszantják a hibái. A jó elemek valahogy nem adódnak össze meggyőző egészszé. Vagyis épp az hiányzik belőle, ami a Vas Istvánban megvan: az evidencia.